Eduskunnan lakivaliokunta Dnro K2024-17 1(3)

9.9.2024

lav@eduskunta.fi

Lausuntopyyntönne: HE 64/2024 vp, lakivaliokunnan kuuleminen 11.9.2024 klo 9.30
HE 64/2024 VP HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE LAEIKSI RIKOSLAIN 2 C LUVUN 5 §:N JA HENKILÖTIETOJEN KÄSITTELYSTÄ RIKOSSEURAAMUSLAITOKSESSA ANNETUN LAIN MUUTTAMISESTA

Yhtenä Suomen Asianajajaliiton (jäljempänä ”Asianajajaliitto”) sääntömääräisenä tehtävänä on seurata oikeuskehitystä maassa ja lausuntoja antamalla sekä aloitteita tekemällä tarjota kokemuksensa yhteiskunnan käytettäväksi. Asianajajaliiton oikeuspoliittisen työn lähtökohta on oikeusvaltion turvaaminen. Lausunnoissaan Asianajajaliitto pyrkii painottamaan oikeusvaltioperiaatteen toteutumiseen, oikeusturvaan sekä oikeuden saavutettavuuteen, perus ja ihmisoikeuksien sekä asianajajakunnan itsenäisyyden ja riippumattomuuden turvaamiseen liittyviä näkökulmia. Pyydettynä lausuntona Asianajajaliitto esittää seuraavaa.

Yleistä

Asianajajaliitto toteaa lakiesityksen olevan teknisesti yksinkertainen. Esityksessä ei puututa rangaistusasteikkoihin eikä rangaistuksen määräämisen ja mittaamisen perusteisiin, mutta rangaistuksen täytäntöönpanossa osa tuomituista pääsisi ehdonalaiseen vapauteen aiempaa myöhemmin. Siltä osin ehdotus yleisesti ankaroittaisi seuraamusjärjestelmää nykyisestä.

Esityksen perusteista ja vaikutuksista rikollisuuteen

Asianajajaliitto katsoo, että lakiehdotuksen taustalla ei ole riittävää selvitystä muutoksen vaikutuksista, eikä esitetty käsitys seuraamusjärjestelmän legitimiteetistä (koetusta epäoikeudenmukaisuudesta) perustu mihinkään tutkittuun tietoon. Seuraamusjärjestelmää muutettaessa olisi toivottavaa, että se pohjautuisi huolelliseen vaikutusten arviointiin ja tapahtuisi parhaan tutkimustiedon perusteella. Seuraamusjärjestelmän keskeinen oikeutus rakentuu yleis- ja erityisestävyyden varaan.

Lakiesityksen rikollisuusvaikutusten arviointi ei ole aivan niin vaikeaa kuin esityksessä katsotaan. Sinänsä esityksessä todetaan oikeansuuntaisesti, että rikoskäyttäytymisen muutokset ovat suhteessa selvästi pienempiä kuin rangaistusten muutokset. Tämäkään ei ole täysin yksiselitteistä, vaan vaikutusmekanismi vaihtelee rikostyypeittäin. Seuraamusten ankaroittaminen ja kiinnijäämisriskin lisääminen vaikuttavat suoraviivaisemmin suunnitelmallisessa ja järjestäytyneessä rikollisuudessa (mm. talousrikokset, ympäristörikokset, kyberrikokset, törkeät huumausainerikokset). Tästä syystä yhteiskunnan olisi rationaalisinta kohdentaa lisäpanostus repressiivisissä toimissa ennen muuta tämän tyyppisessä rikollisuudessa.

Esityksen perusteluissa viitattu marginaaliprevention käsite ei sellaisenaan osoita, että lakimuutoksella voitaisiin vaikuttaa rikollisuuden määrään. Marginaaliprevention tieteellinen teoria edellyttää, että rikoksentekijä nähdään suunnitelmallisena ja kyvykkäänä toimijana, joka laskelmoi rikoksen tekemisen hyödyt ja haitat. Tällainen taloustieteellinen näkemys on varsin yksinkertaistava, eikä huomioi rikollisuuden syiden moninaisuutta. Suomalainen rikollisuus on hyvin vahvasti sidoksissa päihteiden käyttöön sekä sosioekonomiseen huonoosaisuuteen, eikä ole kovinkaan suunnitelmallista.

Rikosasioita hoitavat asianajajat eivät tietomme mukaan ole törmänneet työssään sellaiseen ilmiöön, että rikoksentekijät suunnittelisivat ja ajoittaisivat rikoksiaan sen mukaan, että he saisivat ”ensikertalaiskiintiön” käyttöönsä uudelleen.

Erityisesti sellaisen (uusinta)rikollisuuden kohdalla, johon esitetty muutos tosiasiallisesti kohdentuu, rikollisuuden määrään vaikuttaminen ei lähtökohtaisesti tapahdu rangaistuksien kautta, vaan pitkäjänteisillä ennaltaehkäisevillä sosiaalipoliittisilla toimilla, joilla pyritään estämään erityisesti nuorten syrjäytymistä.

Arvioitaessa tarpeellisia rikosoikeudellisia toimia on syytä tarkasti seurata rikollisuustilanteen kehitystä. Rikollisuus kokonaisuutena ei ole yleisessä kuvassa kasvanut. Sen sijaan tulisi tarkkaan analysoida piilorikollisuus ja reagoida tarkoituksenmukaisimmalla tavalla tiettyjen rikostyyppien sisällä tapahtuviin muutoksiin. Esimerkiksi alle 21-vuotiaiden väkivaltarikollisuus on kääntynyt poliisin tilastoissa nousuun vuosien 2020–2022 aikana. Vahvinta kasvu on ollut alle 15-vuotiaiden ryhmässä. Pahoinpitelyrikosten ja perusmuotoisten ryöstörikosten tilastollinen kasvu keskittyy yhä harvempien tekijöiden kohdalle (ks. Rikollisuustilanne 2022). Tilanteeseen tulee reagoida. Tämäntyyppisten ilmiöiden hallinnassa esitetyllä seuraamusjärjestelmän ankaroittamisella ei kuitenkaan ole käytännön merkitystä. Pääpainon tulisi olla sosiaalipoliittisissa (erit. lastensuojelu) toimissa.

Taloudelliset vaikutukset

Ehdotuksella on todettu olevan taloudellisia vaikutuksia. Selvityksen mukaan sen taloudelliset vaikutukset olisivat 3,5 miljoonaa euroa (40 vankia/vrk lisää vankiloissa). Taloudellisia vaikutuksia koskeva arvio näyttää lähtevän pelkästä laskennallisesta vankilavuorokauden hinnasta (noin 240 euroa/vrk). Arvio on mahdollisesti liian yksinkertaistava.

Rikosseuraamuslaitos on joutunut aiempina vuosina osallistumaan ja sopeutumaan valtion erilaisiin säästöohjelmiin. Vaikka nykyisessä tilanteessa hallinnonalalle ohjattaisiin runsaasti lisärahoitusta, johtaa ehdotettu seuraamusjärjestelmän pistemäinen ankaroittaminen osaltaan ja yhdessä muiden vireillä olevien seuraamusjärjestelmän kiristysten kanssa todennäköisesti huomattavasti arvioitua suurempaan vankiluvun kokonaiskasvuun.

Ehdotettujen muutosten rajakustannus voi siten nousta huomattavasti esitettyä suuremmaksi. Asianajajaliitto katsookin, että vankeinhoidon lisäresursointi on tässä kohtaa syytä ennakoida realistisella tavalla, eikä perustaa budjetointia ainakaan sen varaan, että esityksellä saataisiin mahdollisia säästöjä rikollisuuden vähentymisen kautta. Vankeinhoidon tehokkuus ja sen rikollisuutta ehkäisevä vaikutus sen sijaan heikentyy, mikäli vankeinhoidolla ei ole riittäviä resursseja tehdä vankeinhoitotyötä. Tilanne voi jopa kasvattaa uusimisriskiä.

Ehdotuksen taloudelliset vaikutukset eivät rajoitu vankeinhoidon puolelle. Tietojen kymmenen vuoden säilytysaikaa noudattavan varsinaisen rikosseuraamusrekisterin rinnalle tulee luoda toimivat järjestelmät toiselle rekisterille (arkistotiedot), jossa tietoja säilytetään lähtökohtaisesti ihmisten koko eliniän. Siten myös ehdotuksesta seuraava rikosseuraamusrekisterijärjestelmän jakautuminen kahteen rinnakkaiseen järjestelmään tuo hallinnollisia kustannuksia.

Laki henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa – esitetty uusi 2 momentti

Asianajajaliitto katsoo, että lakimuutos luo periaatteessa teknisluonteisen tarpeen ns. arkistotiedolle tuomioistuimille vangitsemista koskevia pakkokeinoja käsiteltäessä. Ehdotuksessa on kuvattu tilanne, jossa vangitsemisen mahdollista kohtuuttomuutta arvioidaan jo toteutuneen vapaudenmenetyksen ja ennakoitavissa olevan rangaistuksen näkökulmasta. Kysymys on pienestä osasta vangitsemisasioita, mutta ilmiö on nostanut päätänsä erityisesti siitä syystä, että oikeudenhoidon resurssit eivät enää ole riittäneet turvaamaan edes ns. vangittujen juttujen riittävän joutuisaa käsittelyä.

Ehdotuksen kohdalla jää epäselväksi, miten ja kenen aloitteesta tieto käytännössä välitettäisiin tuomioistuimiin. Vangitsemisen kohtuullisuutta (ennakoitavissa olevan rangaistuksen näkökulmasta) tulee arvioida viran puolesta, eikä pakkokeinon kohteena oleva henkilö osaa siihen aina itse edes vedota. Toimiva järjestelmä vaatinee sitä, että ns. arkistotiedot tilattaisiin/välitettäisiin tuomioistuimille kaikissa vangitsemisasioissa. Mikäli järjestelmä olisi sen varassa, että ns. arkistotietoja hankittaisiin vain yksittäistapauksissa, se olisi altis virheille.

Tarve Rikosseuraamuslaitoksen ja tuomioistuinten välisen henkilötietojen edelleen laajentuvaan käsittelyyn lisää ehdotuksen kustannuksia ja hallinnollista taakkaa molemmissa viranomaisissa. Suotavinta olisi, että taloudellisia resursseja kohdennettaisiin primääriongelman eli rikosasioiden käsittelyaikojen pidentymisen ratkaisemiseen.

Helsingissä 9. päivänä syyskuuta 2024

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Niko Jakobsson
Pääsihteeri

LAATI

Asianajaja Antti Riihelä, Helsinki

Suomen Asianajajaliiton lausunnot valmistellaan oikeudellisissa asiantuntijaryhmissä, joiden toiminnassa on mukana noin 120 asianajajaa. Tämä lausunto on valmisteltu rikosoikeus asiantuntijaryhmässä.